

UDK 811.163.6'282
Metka Furlan
ZRC SAZU, Ljubljana

REZIJANSKO *ÚBAC/ŮBAC* »OVEN« (Njiva)
(Praslovansko **ovǫcъ* »oven« v rezijanski sloven{~ini)

Rezijansko njivsko *úbac/wǫbac* »oven« in bilsko *wǫbac* »isto« se izvaja iz izhodnega slovenskega oksitoniranega **ovǫc* (m.), g. **ovc\$* < psl. **ovǫcy* (m.), g. **ovyc2*.

The rezijansko dialectal *úbac/wǫbac* »ram« (Njiva) and *wǫbac* »idem« (V Bili) are derived from the primary Slovene and-stressed word **ovǫc* (m.), g. **ovc\$* < Old Slavonic **ovǫcy* (m.), g. **ovyc2*.

1 Etnolog Milko Matičetov je posebno pozornost pritegnil z opozorilom, da v rezijanskem govoru Njive ovnu ne pravijo tako kot v govoru Solbice *ovén** oziroma govoru Bile *mulón*, ampak *úbac* (Matičetov 1998: 56). Ob tem je zapisal, »Da pa bi se kdo prehitro ne lotil iskanja tujih paralel, poglejmo najprej, ali do te besede ni prišlo morda po notranjem rezijanskem razvoju ...« (isti: 61 op. 26), in sklepal, da naj bi bil rezijanski *-b-* v *úbac* iz prvotnega sln. **ovǫc* nastal po interkalaciji labialnega zapornika, ki je med *w* in *c*¹ znana tudi npr. v rez. *áwpca* »ovca« (nelocirano Ramovč 1928: 118; isti 1935: 38). Hkrati je Matičetov pomislil, »kaj ~e nagajivi sosedje iz drugih rezijanskih vasi niso Njivjanom morda samo podtaknili (si nala{~ izmislili, »skovali«) za ov~jega samca ime **ówbac*, *úbac*, da bi se iz njih lahko ponor~evali: »Glejte, {e tega ne vejo, da se mu pravi »oven«!« (Matičetov 1998: n. m.). Matičetova razlaga, da bi bil *-b-* v tem rezijanskem leksemu tako kot v *áwpca* interkaliran, sicer ni sprejemljiva, ker rezijanski refleks izhodi{~nega slovenskega imenovalnika **ovǫc* pogoja za interkalacijo nikoli ni izpolnjeval, v oblikah s konzontanym zaporedjem *wc* (npr. v roditelju **ovca*) pa bi zaradi slede~ega nezvene~ega *-c-* pri~akovali interkalirani nezvene~i zapornik *-p-* kot v rez. *áwpca* (f.) »ovca«. Kljub temu je Matičetova domneva, da naj bi se v rezijanskem *úbac* ohranjal mo{ki slovni~ni ustreznik **ovycy* = sln. **ovǫc* k splo{noslovanskemu **ovyc#* (f.) = sln. knji'. *óvca* ve~ kot verjetna. Njegovega pomisleka o internorezijanskem neologizmu pa ne bi smeli vzeti v resen ozir, saj je bil gotovo brez preverjanja po drugem slovenskem, kaj {ele slovanskem leksikalnem fondu izre~en ad hoc. Kakorkoli 'e, Matičetovo opozorilo je hvalevredno, ker je z njim spro~il vpra{anje, ki je relevantno tudi za praslovansko leksiko. Novi psl. leksem **ovycy* namre~ med drugim spreminja tudi dosedanje relativnokronolo{ko razlago o nastanku psl. 'enskega para **ovyc* iz praide. samostalnika kategorije 'ivosti **Hǫó/-*Hǫói*-²

¹ Interkalacija labialnega zapornega elementa je v rezijan{~ini potrjena tudi med *w* in *t*, *d*, *j*, ~, *s*, *z*, *l*, ' , *n* in *l* (Ramovč 1935: 38). Pojav je bil v zahodnem slovenskem jezikovnem prostoru sicer najbolj tvoren v histori~ni rezijan{~ini in je ju~neje sporadi~no potrjen tudi v gori{kih govorih (npr. l. 1607 *aup;a* »ovca« poleg *auchiar* »ov~ar« (Alasia); tpn. *Doberdob* (o tem Ramovč 1924: 40)). Danes je tudi v rezijanskih govorih 'e precej zabrisan, prim. *wápc* (Bila (SLA)) : *wáwca* (Bila (Steenwijk 1998: 330)).

* Z znakom za akut ^a je v rezijanskem sinhronem gradivu ozna~eno mesto naglasa.

»ovca/oven« (prim. klinopisnoluv. 3+ÓĀ- (splošni spol) »ovca/oven«, sti. ávi- (m., f.) »ovca, oven« (poleg avik-- (f.) »ovca«), gr. oīs (m., f.), g. oíos »ovca, oven«, lat. ovis (f.), g. -is »ovca«, lit. avis (f.), g. -iās »isto«, let. avs (f.)).

1.1 Vpražanje relativnokronološkega in besedotvornega nastanka psl. para *ovòcy (m.) : *ovyc# (f.) v odnosu do praide. *HáÓi-/ *HóÓi- »oven/ovca« sem obravnavala drugje,³ pri~ujo~i prispevek namenjam le vpražanju, kako je sln. rez. úbac nastal iz izhodnega sln. *ovĭc (m.), g. *ovyc2 »oven« oz. psl. ovòcy (m.), g. *ovyc2. Rezijansko úbac je namre~ slovanska beseda, ki je iz izhodišne slovenske {ele v rezijanskem sistemu do~ivela vrsto sprememb, ki je niso le v odnosu do sln. feminativa *ovc\$, ampak tudi v odnosu do sln. *ovĭc naredile te~ko razpoznavno in bi zato lahko postala plen parajezikoslovnih sodb. Vse preve~krat (namerno?) presli~ano ali pa neupo~tevano je namre~ znanje, da je vsak jezikovni sistem (manjši ali ve~ji) in tudi njegov leksikalni fond rezultat razvoja in da je jezikovni razvoj, ki je deloval na različnih jezikovnih ravneh in povzročil nastanek novih sistemov oz. novih leksikonov, mogo~e prepoznavati le z aplikacijo dveh metod: **primerjalne metode** in **metode rekonstrukcije**. Vpražanje nastanka dolo~enega leksema v jeziku, nare~ju ali govoru je namre~ ob strogem upo~tevanju sinhronnega stanja sistema, kateremu leksem pripada, rešljivo le s primerjalno metodo, ki omogo~a vedenje, ali je enak leksem znan tudi v katerem drugem sorodnem jezikovnem sistemu, metoda rekonstrukcije pa omogo~a vedenje, iz katerega jezikovnega sistema ta leksem izhaja in kako se je kot temeljna formalno-pomenska komunikacijska enota jezika v tem jezikovnem sistemu glasil. Vse to pa hkrati dopu~a, da lahko formalnemu in pomenskemu razvoju takega leksema sledimo od njegovega etimološkega nastanka pa vse tja do njegove zadnje, sinhronne pojavnosti. @al je zgodovinskost na~e lek-sike, ki je bila utrjena 'e z Mikloševim etimološkim slovarjem slovanskih jezikov (Furlan 1994: 7 ss.), {e vedno premalo uzavešena. Enako premalo uzavešeno je tudi dejstvo, da sta primerjalna metoda in metoda rekonstrukcije pravzaprav univerzalni metodi, ki sta nujni in neobhodno potrebni pri diahroni analizi vseh jezikovnih sistemov. Brez njiju namre~ (pred-)zgodovine besedja in jezikov ni mogo~e preu~evati. Zato je analiza in razlaga postanka slovenskih nare~nih sistemov oz. njihovih leksikalnih fondov oz. njihovih enot brez dosledne aplikacije teh dveh metod

² Praide. rekonstrukcija poimenovanja za ovco/ovna je z alternirajo~ima osnovama predstavljena zato, ker se je leksem tako kot npr. tudi *déru-/ *dóru- (n.) »drevo, les« prvotno sklanjal po akrostati~nem akcentskem vzorcu z o-jevsko prevojno stopnjo v krepkih in z osnovno prevojno stopnjo osnove v {ibkih sklonih, ki je imela zaradi vzglasnega anatolskega 3- iz praide. *H₂ osnovno stopnjo a-jevsko. Tako Schindler, FS Pedersen, Wiesbaden, 1994, 395; isti, Die Sprache 15 (1969), 153 op. 60, ki a-jevsko vokalno barvo dokazuje tudi s toh. B awi (nom. pl. f.) »ovce«. Predpostaviti pa bi jo bilo mogo~e tudi za staro indijšino, kjer je vzglasni vokal a- v odprtih zlogih vedno kratek (prim. ávi-, avik--) in torej ne more biti iz ide. o, kar bi v istih pozicijah spro~ilo delovanje Brugmannovega zakona. Druga~e o sti. vzglasni kra~ini samo pri ávi- Mayrhofer, FS Neumann, Innsbruck, 1982, 184 op. 20, ki sklepa, da naj bi bil kratek vzglasni a- v oblikah z odprtim zlogom analoški po bolj pogostih rigvedskih oblikah z zaprtim zlogom ávy-.

³ O tem v prispevku Praslovansko *ovòcy (m.) : *ovyc# (f.) v Etymologické symposium Brno, 1999. 7.–9. září 1999 (v tisku).

brezperspektivna. Vprašanje nastanka določenega leksema je namreč vedno vprašanje njegovega diahronega razvoja.

2 Matiřetov je ob močnosti, da je *úbac* nastal iz slovenskega **ovl̥c* (m.) »oven«, tudi menil, da bi bil to internorezijanski neologizem, ki naj bi ga drugi Rezijani novotvorili in Njivjanom »podtaknili« (Matiřetov: 61 op. 26). Slednjega mnenja – kot rečeno – ne gre jemati v resen ozir. Neologizmi kot najmlajša plast leksikalnega fonda, naj so nevtralni ali pa stilistično obarvani, ne nastajajo kar tako, ampak vedno na podlagi besedotvornega vzorca, ki je bil v času njihove tvorbe brez tečav razpoznaven v samem sistemu. Iz rezijanskega gradiva, ki mi je na razpolago, lahko ugotovim, da je opozicija maskulinativ : feminativ na tem področju najbolj pogosto izražena z besedotvornim vzorcem -*ø*- : -{*kica*, npr. *pastír* : *pastír{kica*; *mulinár* : *mulinár{kica* (Solbica – SLA). Ta očitno pri nastanku *úbac* ni bil udeležen, tudi zato ne, ker primerjalno slovensko in slovansko gradivo nedvomno potrjuje obstoj slovanskega končno naglašnega leksema **ovòcy* (m.) in tako kaže na večjo verjetnost prvega dela Matiřetove razlage.

2.1 Slovansko **ovòcy* (m.), g. **ovyc2* »oven« namreč potrjuje naslednje gradivo:

a) v Gutschmannovem slovarju pod geslom *Schöps* navedeno slovensko *ovez* [ovec] Pomena »ko{trun« in »oven« se pri historično istih leksemih pogosto izmenjujeta, tako da v etimološkem smislu prvotno poimenovanje za ko{truna lahko začne označevati ovna in obratno, prim. sln. dial. *skopec* »oven« (notranjsko (Stari Trg pri Loču, Vrhnika pri Loču), belokranjsko (Adlešiči) – SLA) : »ko{trun« (kraško (Mavhinje na Krasu) – SLA), ~. *skepec* »isto«, gl., dl. *skop* »skopljena ival«; sln. dial. *óven* »ko{trun« (meško koroško (Koprivna) – SLA) : sln. knjiž. *óven*. Pomen Gutschmannove glose je zato gotovo sekundaren, nastal iz prvotnega »oven«.

b) rusko arhangelsko *ovéc* (m.), g. *ovcá*, ki je skupno ime za ovco in ovna (SRNG: XXII, 295);

c) gornjeluško *óóó* »oven«, ki je izpričano tudi v sintagmi *imzany óóó* »ko{trun« in je po podatkih iz luškega dialektološkega atlasa redek, zato verjetno v njem tudi ni kartografiran (SS: 76, 78);

~) pomorjansko *óovc*, -a »oven«, ki v Lorentzovem slovarju ni lociran in spada v otroško govorico (Lorentz 1971: III 747).

2.2 To gradivo hkrati kaže na obstoj praslovanskega para **ovòcy* (m.) : **ovyc#* (f.), ki je bil v besedotvornem razmerju maskulinativ : feminativ v primerjavi do funkcionalno enakega in tvornega praslovanskega vzorca *-*ycy* (m.) : *-*ica* (f.), npr. **porsòcy* : **porsèca* = sln. *prásec* : *prasíca*, **dvlavycy* : **dvlavica* = sln. *dzlavec* : *dzlavica* (Trubar; rezijansko) ... osamljen in prav zato brez vpliva na jezikovni sistem. Njuna medparadigmatska vez se je zato izobila, kar je povzročilo, da je bil maskulinativ skoraj povsod zamenjan z drugo obliko, npr. ali z **ovònw*, **baranw* ... Skoraj povsod, saj je vez ostala čiva vsaj tja do nastanka njivskega rezijanskega govora.

3 Pred Matijetovim je *úbac* v pomenu »oven« za Njivo evidencial 'e Baudouin de Courtenay: *úbac*, akz. sg. *úbaca*. Tudi Logar in Rigler sta ga na Njivi v začetku 60. let evidenciala kot *wÍbac* »oven« (SLA), torej s protetičnim *w-* in zasoplim *Í*. Kot *wÍbac* »oven« je bil zabeležen tudi v Bili, kjer je obrežen kot tuja, nebilska beseda (Steenwijk: 332).

3.1 Po podatkih iz gradiva za SLA se na Njivi ovca glasi *áwca*, torej brez protetičnega *w-*, v Bili pa *wáwca* (Steenwijk 1992: 330) s protetičnim *w-*. Pred rezijanskim vokalom *o* iz slov. **o* je taka proteza v Bili – vse ka'e – sistemska, na Njivi pa ne, prim. npr. bilsko *worÍl* »orel«, *wotrák* »otrok«, *wásan* »osem«, *wátrabe* »otrobi«, *wásla* »osla«, *wása* »osa«, *wáblak* »oblak« (Steenwijk 1992: 328, 329, 330) : njivsko *otrák*, *ásen*, *átrobje*, *oltár*, *ásla*, *ása*, *áblak* (SLA). Za razliko od Bile protetični *w-* ni tipično njivski niti pred *u*-jevskim vokalom (< slov. **o*, **u*), npr. *utruct* »otroci« (SLA) < **otrocí*, *Íkná* »okno« (SLA)⁴ < **okwnŭ* : *Íhí* »uho« (SLA) < sln. **uhù* < slov. **ŭcho*. V vsem njivskem gradivu za SLA je namreč ob *wÍbac* mogoče najti samo {e primer ziz *wÍhe* »z ušesi«. Zato bi za relevantna para analize morda veljalo vzeti njivski *úbac* : *áwca* in bilski *wÍbac* : *wáwca*.

3.1.1 Praslovanski izhodiščni par njivskega *úbac* : *áwca* in bilskega *wÍbac* : *wáwca* je bil v maskulinativu tako kot njegov sinonim **ovònw* = sln. knji' . *óven*, rez. *ovén* (Osojane (SLA); Solbica (Matijetov 1998: 56)) oksitoniran **ovòcy* (m.), g. **ovyc2*, prim. rus. arhangelsko *ovéc*, g. *ovcá*, v feminativu pa premične akcentske paradigme **ovyc#*, akz. **ŋvycŭ*, npr. hrv. (Novi) *ofc\$*, akz. *ŋfcu*, nom. pl. *ŋfce* (Illič-Svityč: 99; Jurič: 145), sln. zastarelo *óvca*, akz. *ovcŏ*, nom. pl. *ovcr* (Valjavec: 194) in dial., npr. *uc\$*, akz. *ucó*, nom. pl. *uch* (Jeronič: (SLA)). V prvotnem slovenskem sistemu se je par glasil **ovÍc* : **ovc\$*. V predhistoričnem času, ko je v rezijanščini {e obstajala kvantitetna opozicija v naglašanih zlogih in je bila interkalacija labialne zapore 'e izvršena, bi to dalo rezijanski par **ov\$* : **owpc\$*, in nadalje njivski **ovác*⁵ : **owcá* ter bilski **wovÍc* : **wowcF*. Za prvi člen para prim. njivsko *udová* (SLA) < **vydovòcy* in bilsko *lonÍc* < **lonòcy*. Izpričano *úbac/wÍbac* se od fonetično priakovanih refleksov – ne ne izpostavim alternirajoče proteze – razlikuje a) po odpravljeni oksitonezi (enak pojav je znan tudi pri refleksu feminativa), b) po *u*-jevskem vokalu (deloma tudi zasoplem) pod naglasom, c) po medglasnem -b- namesto priakovanega -v-.

3.2 Rezijanščina je ohranila konični naglas v primerih tipa sln. **lonÍc* < **lonòcy*, **potŋk* < **potòkw* in tipa sln. **sestr\$* < **sestr#*, npr. njivsko *udová*, *lonéc*, *píták* : *sastrá*, *wodá* (v zvezi *wodá spadúwa dálu* »slap«), *visoká* (adj. f.) (SLA); bilsko *wodovÍc*, *lonÍc*, *konÍc*, *wotrák* : *sastrF*, 'anF, *visokF* (adj. f.) (Steenwijk 1992: 328, 277, 269, 329, 307, 335, 324). Medtem ko je staro akcentsko mesto v

⁴ Vzglasni *u*-jevski vokal v tej obliki ni regularen in je morda analoški po lok. sg. **Íknt*. Priakovani refleks imenovalnika bi se namreč glasil **okná*, prim. bilsko *wokná*. V predhistoričnem obdobju rezijanskega sistema delujoči disimilatorni prehod prednaglasnega *o* + *u* pred visokimi vokali **x* (< ***ŋ*), **í* (< **ŭjy*), **ŷ* (< **ŷ*) se v njivskem gradivu za razliko od bilskega potrjuje tudi pri refleksu kratkega jata, npr. njivsko *tu w kŷtlt* (SLA) : bilsko *kotlt* (Steenwijk 1992: 270).

⁵ V zvezi z njivsko opozicijo *a* : *e* npr. v *udová* : *lonéc* in rekonstrukcijo **ov\$* glej op. 8.

primerih tipa **lonĭc* (prim. sln. knji' *lónec*) ohranjeno in ga potrjujejo tudi rezijanski refleksi psl. **ovònw*, prim. *ovén* (Osojane (SLA); Solbica (Matičev 1998: 56), *ovĭn/ovFn* (Bila (Steenwijk 1992: 290), je akcentski umik pri tipu **sestr\$* samo navidezen in ni sistemski, ker je rezijan{~ina v imenovalnikih ednine 'enskega spola *a*-jevske prvotne slovanske premi~ne akcentske paradigme tipa **vod#*, akz. **vĭdŭ* delno posplošila baritonirano obliko, npr. njivsko *kása* (ob akz. *káso*), *ása*, *hára*, *náha* (ob akz. *ná náho* »na nogo«) : *kozá*, *wodá* (SLA); bilsko *wása* (ob akz. *wáso*), *wájsko* (ob akz. *wájsko*), *gára* (ob akz. *gáro*), *nága* (ob akz. *nágo*), *wáda* (ob akz. *wádo*) : *kozF* (Steenwijk 1992: 330, 329, 259, 288, 329, 270).⁶ Pri rezijanskih refleksih izhodnega sln. **ovc\$* (f.) je tak{en analo{ki akcentski umik v imenovalniku splo{no izveden, prim. *wápca* (Bila (SLA)) : *wáwca* (Bila (Steenwijk 1992: 330)); *áwca* (Solbica (SLA)); *áwca/ápca* (Osojane (SLA)); *áwca* (Njiva (SLA)). Tako kot pri drugih *a*-jevskih samostalnikih 'enskega spola prvotne slovanske premi~ne akcentske paradigme je sekundarna, analo{ka baritoneza za~ela prodirati tudi v druge prvotno slovanske oksitonirane skloni (Rigler 1972: 120 s.), kar je npr. privedlo do njivske oz. bilske rodilni{ke oblike ednine *áwce* (SLA) oz. *wáwce* (Steenwijk 1992: 330) proti npr. sln. rez. *wowc0* (Bila (Steenwijk 1992: 330)), hrv. ~ak. *ovcä* (Vrgada (Juri{i} 1992: 145)), r. *ovc:*, pa verjetno tudi do njivskega mno'inskega rodilnika *úwc* (SLA)⁷ ← rez. **uwx* < severozahsl. **ovxc* < slov. **ovòcy* = sln. knji' *ovác*, hrv. dial. *ovác* (Novi (Juri{i} 1973: 145)). Njivsko *úwc* (g. pl. f.) in bilsko *uwci* (g. pl. f.) z vzglasnim *u-* proti vzglasnemu zasoplemu *í* (npr. v imenovalniku in rodilniku ednine) izpri~uje rezijanski disimilatori~ni prehod prednaglasnega *o* > *u* pred visokima vokaloma *x* (< sln. **ĭ*) in *í* (< psl. **-ŭjy*), ki je deloval pred analogno odpravo oksitoniranih oblik v *a*-jevski deklinaciji samostalnikov 'enskega spola (prim. njivski g. pl. f. *úwc*) in tudi pred sovpadom rez. **ĩ* in rez. **\$* < severozahsl. **q* < sln. **ĭ* v bilski polglasnik *ĭ*, kot je o~itno iz bilske opozicije *kutĭĭ* < **kotiĭt'y* : *kotĭĭ* < **kotòlw* oz. *mugĭĭ* »mogli« : *moglF* »mogla«.

3.2.1 Baritoneza v *úbac/wÍbac* je namesto pri~akovane oksitoneze **ovòcy* > sln. **ovĭc* > severozahsl. **ovq* > rez. **ov\$c* > njivsko **ovác*, bilsko **wovĭc* gotovo sekundarna. Rezijan{~ina je prvotno slovansko oksitonirano paradigmo *o*-jevskih

⁶ O tem Rigler (1972: 120 ss), ki analogno baritonezo v samostalnikih tipa *gára* razlaga s posplošitvijo po sklonih, ki so bili v sln. cirkumflektirani na kon~nici = slovanski baritonirani (akz. sg. in nom.-akz. pl.) in se v rezijan{~ini ka'ejo ponovno baritonirani zaradi terciarnega akcentskega umika, npr. akz. sg. **gĕrŭ* + sln. *gor0* + rez. *gáro*, nom.-akz. pl. **gĕra* + sln. *gorr* + rez. *gáre*. V zvezi z domnevo, da v rezijan{~ini terciarni akcentski umik ne bi bil izveden, glej Vermeer, The Treatment of the Proto-Slavic Falling Tone in the Resian Dialects of Slovene – Dutch Studies in South Slavic and Balkan Linguistics (= Studies in Slavic and General Linguistics 10, 1987, 275–293).

⁷ Dvomim, da bi pri razlagi njivskega *úwc* (g. pl. f.) in pri Ramov(u (1935: 34), nelociranega *úpc* pri{la lahko v po{tev Ramov(eva razlaga o izhodnem baritoniranem g. pl. f. **ovycy* + sln. *Evĭc*, prim. hrv. {tok. *ŕv+c+* (Ramov(1997: 452), ker bi to dalo rez. **úvac*, ~e ne 'e **ávac*. Prvotni oksitonirani g. pl. bi bilo v rezijan{~ini potrebno predpostaviti tudi pri **okwnó*. Le z izhajanjem iz g. pl. **okĭnw* = sln. *ukàn* (Dalmatin; Ramov(1997: 452) – torej ne **ókwnw* = sln. knji' *Eken* –, kar je prek rez. **ukxn* v polo'aju pred nosnikom dalo **ukĭn*, je namre~ mogo~e razlo'iti izvor analogne njivske pluralne osnove *ukin-* (npr. *tá na ukĭnec* (SLA)) in bilske *ukĭn-* (npr. nom. pl. *ukĭne* poleg *oknájwi*, akz. pl. *ukĭne* poleg *wákne* (Steenwijk 1992: 328)).

samostalnikov s prednaglasnim kratkim vokalom namreč ohranila, npr. njivsko *udovác*, *lonéc*, *píták* (SLA), bilsko *wodovíc*, g. *wodovcF* »vdovec«, *loníc*, lok. *luncÍ* »lonec«, *koníc*, g. *koncF* »konec«, *woirák*, g. *wotrokF* (Steenwijk 1992: 328, 277, 269, 329). Najti je mogoče sicer redke primere z odpravljeno oksitonezo, a vedno le v stranskosklonskih oblikah. V teh redkih primerih je odpravljena oksitoneza

a) posledica fonetičnega odpravljanja jezikovno tekočih obstojnih fonemskih zaporedij, ki bi ogrozile jezikovni obseg o internoparadigmski povezanosti oblik (npr. rez. *pís*, g. *písa*, d. *písu* »pes« (Bila (Steenwijk 1992: 293)), *pás*, -a (Njiva (SLA)), prim. sln. knjič. *pqs*, g. *psš* < **pōsw*, g. **pys2*);

b) posledica internorezijanske reinterpretacije imenovalnika (npr. rez. *woríl*, g. *woríla* »orel« (Bila (Steenwijk 1992: 328)) ← **oròlw*, g. **oryl2* po rezijanskem vzorcu *pitilín*, g. *pitilàna* »petelin« (isti: 293) < **pmtelènw*, g. **-èna* {ele iz ~asa, ko disimilatorno ukanje prednaglasnega *o* ni bilo več tvorno, sicer bi priakovali g. **wuríla*, prim. bilsko *kurítu*) ali pa

c) posledica posplošitve akcentskega mesta iz imenovalnika, ki je lahko tudi »e starejša in ne le internorezijanska (npr. rez. *paták*, g. *patáka*, d. *patáku* »potok« (Bila (isti: 292)), *píták*, lok. *pítáci* (Njiva (SLA)), prim. sln. knjič. *pótok*, g. *potěka* = ~rnovr. *pót''k*, g. *p''tùĭk''*, lok. *n'' p''tùĭ* (Tominec 1964: 174) < **potòkw*, g. **potòka* = hrv. *pòtok*, g. -a, r. *potók*, g. -a, ukr. *potík*, g. *potóku* ← **potòkw*, g. **potok2*; toda osamljeno *sakál*, g. *sakála* »sokol« (Bila (Steenwijk 1992: 306)), prim. sln. knjič. *sókol*, g. *sokóla*, tudi *sokñl*, g. *sokóla*, hrv., srb. *sòkò*, g. *sokòla*, r. dial. *sokól*, g. *sokolá*).

3.2.2 Baritoneza v *úbac/wíbac* je glede na znano in meni dostopno rezijansko gradivo s slovanskim prednaglasnim kratkim vokalom lahko le analoška nastanka. Ker je bila medparadigmska praslovanska vez **ovòcw* (m.) : **ovyc#* (f.) v slovenskem jezikovnem sistemu ohranjena vsaj v delu rezijanskega sistema, je verjetno, da je na analogni akcent v rez. *úbac/wíbac* vplival prav njegov par »enskega spola. Interkaliranje bilabialnega zapornika v konzonantno skupino -wc- → -wpc- namreč njune medparadigmske vezi ni ožibilo, ker so pogoj za interkalacijo izpolnjevale skoraj vse oblike sklanjatvenega vzorca tako maskulinativa **ovíc* kot tudi feminativa **ovcš*. Refleksa rezijanskih oblik rodilnika množine maskulinativa in feminativa sta namreč ta pogoj začela izpolnjevati, če se je v genitivih plurala tematskih samostalnikov posplošilo sklonilo *u*-jevske deklinacije (npr. g. pl. m. **ovúcy* > sln. **ovíc* > severozahodnosln. **ovxc* > rez. **uvxc* (posredno po analogni baritonezi v njivskem *úwc* (SLA), nelocirano *úpc* (Ramovč 1935: 34)) → ***uwc-úw* (< **-óvw*) > ***uwp-úw*, prim. g. pl. *dnúw* »dnevov« (Bila (Steenwijk: 250)), in ko se je v genitivih plurala *a*-jevskih samostalnikov posplošilo sklonilo *i*-jevske deklinacije (Ramovč 1952: 60), npr. g. pl. f. **ovúcy* > sln. **ovíc* > severozahodnosln. **ovxc* > rez. **uvxc* → ***uwc-í* > ***uwp-í*,⁸ prim. bilski g. pl. f. *uwcí* (Steenwijk:

⁸ Refleks kratkega naglasnega polglasnika ustvarja v njivskem gradivu opozicijo *udovác*, *vás* »ves«, *pás* »pes« : *lonéc* (SLA). Izhodiščno rezijansko stanje *aš* < **í/*í* (o tem Logar 1996: 235) je torej na

330), *upcí* (nelocirano Ramovš 1935: 34). Ker refleks rezijanske oblike za nominativ sg. maskulinativa **ovĭc* takega pogoja nikoli ni izpolnjeval, je bil v tem oziru edina izstopajoča in pri ohranjanju paradigmatike konsistentnosti moteča oblika. Tako v svoji paradigmi kot tudi v medparadigmatiki vezi s sorodnim feminativom.

3.2.2.1 Medparadigmatika vez je najmočnejši dejavnik, ki jezikovni sistem ohranja konsistenten in zato živ in tvoren. Prav medparadigmatike vezi so namreč temeljni pogoj za obstoj vsakega jezikovnega sistema. Zato ne preseneča, da se ohranjajo tudi v {kodo ohranjanja nemotenega sistemsko pogojenega jezikovnega razvoja. Dogaja se, da je v oblikah ene paradigme zgodovinsko utemeljeni sistemski razvoj prav zaradi ohranjanja medparadigmatičnih vezi pretrgan, vanje pa se vne-sejo jezikovni podatki, ki so zgodovinski in sistemsko utemeljeni le v oblikah paradigme sorodnega leksema, s katero zato medparadigmatika vez sploh obstaja. Samo zaradi ohranjanja medparadigmatične vezi se na primer rezijansko *srákica* »srajca«, goriš. **srakica* = ;*raki*;a (Alasia), pkm. *srákica* glasi tako in ne **srá-ica*, kot bi pričakovali. Tudi cirkumflektirana intonacija v manjšalnici *nô-ca* k *nô* ni zgodovinsko pogojena, ampak analoško zaradi ohranjanja medparadigmatične vezi povzeta po sorodnem paru *nô*, prim. hrv. *nò* }ca.

3.3 V paradigmi feminativa *áwca* (Njiva)/*wáwca* (Bila) je alternacija *u/á* rezultat disimilatornega prehoda prednaglasnega *o > u* pred visokimi rezijanskimi vokali pred odpravljenim oksitonezo (npr. rez. **owpc\$* (nom. sg. f.) : **uwpc-í* (g. pl. f.) → bilsko *wáwca* : *uwci*). Maskulinativ *úbac/wÍbac* pa ima za izhodni slovenski **o* samo *u*-jevski refleks, in sicer navadnega (Njiva) ali zasoplega (Njiva + V Bili). V rezijanski paradigmi maskulinativa **ovĭc* je bil vokal *u < sln. *o* tako kot v rezijanski paradigmi feminativa **ovc\$* lahko rezultat disimilatornega prehoda prednaglasnega *o > u* pred visokimi vokali, npr. nom. pl. m. **ovci* > sln. **ovci* > rez. **uwpci* > bilsko **uwcí*, njivsko **Íwcà*. Toda v dajalniku in mestniku s sklonilom **-ú* je enak vokal iz **o* lahko nastal po asimilaciji *o - ú > u - ú*. Medtem ko ima bilski govor v takih primerih vedno le navaden vokal *u*, lahko v njivskem pričakujemo tudi zasoplega, prim. bilsko *luncí* (d. sg. m.) »loncu« (Steenwijk 1992: 277), *wuduwcí* »vdovcu« (isti: 328), *utrukí*. »otroku« (isti: 329) < **otrokú*, tudi *klubík* (isti: 268), toda njivsko *klÍbík* »klobuk« (SLA) < **klobúk* z zasoplim asimiliranim vokalom. Enako razmerje med rezultatom, tj. navadno : zasoplo, je mogoče ugotoviti tudi pri *u*-jevskih vokalih, ki so disimilatornega nastanka pred visokimi predhistorično kratkimi vokali, prim. njivsko *mÍjà* »moji« (SLA) < **moji* (= bilsko *mují* (Steenwijk 1992: 120)). Ker pa vse rezijanske sklonne oblike maskulinativa **ovĭc* pogojev za disimilacijsko ali asimilacijsko ukanje niso izpolnjevale (npr. sln. **ovĭc* (nom. sg. m.) > rez. **ov\$c*; sln. **ovc\$* (g. sg. m.) > rez. **owpc\$*), bi kot pri feminativu tudi v paradigmi maskulinativa pričakovali alterniranje *u/í* : *í*, npr. rez. **ov\$c* (nom. sg. m.), **owpc\$* (g.), **uwpcú* (d.); **uwpci* (nom. pl.), **uvxc* (g.) → **uwpc-úw*... Po analogni uvedbi baritoneze pod vplivom feminativa, ki je morala delovati {ele po nastanku vokalnoharmoničnih zasoplih vokalov v nenaglaeni po-

ziciji, so se iste oblike verjetno glasile: **ávac* (nom. sg. m.); **áwpcā* (g.); bilška podstava **wúwpcu* / njivska podstava **Íwpcu* (d.); bilška podstava **wúwpci* / njivska podstava **Íwpci* (nom. pl.); **úwpcuw* (g.).

3.4 Po odpravi prvotne genitivne oblike plurala maskulinativa **uvxc* < **ovúcy* je brez fonetičnega zaporedja -*wpc*- v paradigmi ostala samo oblika za nominativ singulara. Ker je v tem izstopala tudi v odnosu do medparadigmatsko povezanega feminativa, se je na tej stopnji začela internoparadigmatsko analo{ko »posodabljanje« z uravnavo po stranskosklonski osnovi. Pričakovali bi, da bi se »manjkajoči« *p* v nom. sg. **ávac* iz osnov **áwpc*-/ **úwpc*-/ **Íwpc*- prenesel po najbolj preprosti poti: **ávac* → **áwpcā*. Taka internoparadigmatska izravnava bi bila tipolo{ko primerljiva z vnosom konzonanta *h* v rez. (in splo{noslovenski) imenovalnik *náhat* »noht« namesto **nágat* ← **nňgwtý* na podlagi stranskosklonskega *h*, ki je asimilacijsko nastal v zaporedju -*ht*- < *-*kt*- < *-*gt*- < *-*gwt*-. Toda analogija je delovala drugače. Konzonantno zaporedje -*pc*- je bilo obučeno kot organski del osnov **áwpc*-/ **úwpc*-/ **Íwpc*- in izenačeno z zaporedjem -*pc*- v alternacijskem vzorcu -*b*- < -*pc*- paradigmem tipa **clíbac*, g. **clípca* »hlebec« ← **chlvbycy*, g. **chlvbyca*, prim. rez. *líbac*, g. pl. *líwcuw* (Bila; Steenwijk 1992: 275). V nominativ singulara maskulinativa se je *p* zato vnesel v zveneči varianti: **ávac* → **áwbac*. Popolnoma enak analo{ki vzorec je namreč spročil nastanek krajevnega imena *Doberdob*, g. -*a*, ki je v tej fonetični podobi potrjen č v 16. stoletju (Nahtigal: 180). V prvotno obliko **dobÍr-doó* »dobri dol« se je po analogiji s stanovni{kim imenom **dobÍr-doópci*⁹ z interkaliranim *p* iz **dobÍr-doóci* (Ramovč 1924: 40) vnesel *b* in ne *p*: **dobÍr-doó* → **dobÍr-doób*. Izglasni -*b* v tñ. *Doberdob* torej ni nastal »vsled učene naslonitve na besedo *dob* < **dŭbw*«, kot je menil Ramovč (1924: n. m.), ampak v čivem jeziku kot rezultat analo{kega vzorca, ki je bil tvoren tudi pri nastanku rez. *úbac*/w*Íbac*.

3.5 Po analo{kem vnosu *b*-ja v nominativ se je paradigma maskulinativa glasila npr. **áwbac* (nom. sg. m.), **áwpcā* (g.), **úwpcu*/**Íwpcu* (d.) ...; nom. pl. **úwpci*/**Íwpci* ... Na tej razvojni stopnji je morala slediti analo{ka izravnava vokalnega stanja v paradigmi na tak način, da se je vokal *á* iz vse paradigme izločil v korist *u*-jevske vokalne barve in stanje je bilo naslednje: **úwpc*-/ **úwbac*- ali **Íwpc*-/ **Íwbac*-. Podobno analogijo lahko kar v rezijanskem gradivu ugotovimo pri paradigmi **chlvbycy* (m.), g. **chlvbyca* »hlebec«, kjer bi zaradi nastale predhistorične opozicije kratko : dolgo pričakovali vokalno alternacijo z vokalom *t* v imenovalniku in *í* v ostalih sklonih, a se je tako v Bili (*líbac*, g. pl. *líwcuw* – Steenwijk 1992: 275) kot na Njivi (*clíbac* – SLA) posplo{il en, stranskosklonski vokal *í* < **t*: *líb*/w- oz. *clíb*- ← g. sg. **chltbca* < **chlvbyca*. Naslednja razvojna stopnja, ki jo je potrebno predpostaviti, je odprava supletivnosti v paradigmi na tak način, da se je posplo{ila nominativna osnova **ú*/**Íwbac*-, kakor je mogoče sklepati iz predstavitve Baudouina de Courtenaya: *úbac*, akz. sg. *úbaka*. Na tej razvojni stopnji se je

⁹ Fonetični razvoj iz prvotnega **dobÍr-doób* v **dobÍr-dob* je šel preko *-*oó*- + *-*ú*-, prim. zahodnokra{ko *cârÉl'Í* < *Cerovlje* (Ramovč 1935: 68).

medparadigmatska vez med feminativno osnovo **áwpc-/úwpc-/uwpc-* in maskulinativno **ú/Íwbac-* verjetno 'e tako o{ibila, da je pri delu Rezijanov obstajala le {e kot druge medparadigmatsko samo semantično povezane, npr. bilsko *wáwca* : *mulón*, osojansko *áwca* : *ovén*.

3.5.1 Nadaljnji razvoj rezijanske feminativne osnove **áwpc-/úwpc-/uwpc-* in maskulinativne **ú/Íwbac-* je bil le {e fonetičen. Zaporedje labialov *wb* in *wp* se je reduciralo v *b* in *p* in dalo feminativne osnove **ápc-/úpc-/upc-* in maskulinativno **ú/Íbac-*, prim. rez. *p~éra* »v~eraj« (nelocirano Ramovš 1935: 38) < **wp~era* < **vy~era*, *bzamt* »vzame« (nelocirano Ramovš 1935: n. m.) < **wbzame* < **vwz-òme(tw/y)*. Temu pa je v delu rezijanskih govorov sledila odprava prve zapore v zaporedju *pc* [pts] in nastanek konzonantne skupine *wc*, prim. *wáwca* (Bila (Steenwijk: 330)) s starej{o fonetično stopnjo *wápca* za isti govor (SLA), g. pl. m. *líwcuw* »hlebcev« ob nom. sg. m. *líbac* »hlebce«, *líw~a* »lep{a« (Steenwijk 1992: 275); *áwca* (Solbica (SLA)); *áwca* in s starej{o fonetično stopnjo *ápca* (Osojane (SLA)); *áwca* (Njiva (SLA)).

4 Z zgornjo analizo sem poskušala pokazati, da je osamljeni rezijanski leksem *úbac/wÍbac* po povsem rezijanskih fonetičnih razvojih, in sicer najprej po medparadigmatskih ter nato znotrajparadigmatskih analogijah nastal iz izhodičnega rezijanskega **ovšc* < sln. **ovĭc* < slov. **ovòcy* v ~asu, ko so bile vezi s koro{ko dialektično osnovo od 14. stoletja dalje 'e pretrgane. Morda bodo nadaljnje sistematične analize rezijanskih fonetičnih razvojev spremenile mojo relativno-kronološko razporeditev posameznih razvojnih stopenj od sln. **ovĭc* do rez. *úbac/wÍbac*. Upam pa, da je bilo vendarle pokazano a) da je bil refleks sln. **ovĭc* v rezijanskem sistemu v medparadigmatski vezi z refleksom sln. **ovcš* in da je prav ta medparadigmatska vez povzročila nastanek sekundarne baritoneze v *úbac/wÍbac*, b) da alternacija *u* : *Í* namesto priakovanega *o*-jevskega vokala izvira iz ~asa, ko je bila rezijanska paradigma za **ovĭc* (m.) {e oksitonirana in ko so prednaglasni *u*-ji nastajali po disimilaciji pred rezijanskimi visokimi vokali ali asimilaciji pred rez. *u*, pri ~emer zasopli *Í* izvira iz njivskega sistema pred prvotnimi rezijanskimi nagla{enimi kratkimi visokimi vokali in kratkim *u*, c) da *-b-* le posredno odra'a rezijansko interkalacijo, ker je bil v imenovalni{ko osnovo iz stransklonske z zaporedjem *-wpc-* vnesen po enakem analo{kem vzorcu kot v tpn. *Doberdob*.

4.1 Naj sklenem, da je variantnost v protetičnem *w-* internorezijanskega izvora in da je protetični *w-* bolj kot za Njivo značilen za Bilo, nasprotno pa ima drugotno analoško nagla{eni zasopli *Í* svoj izvor v tistem sistemu, iz katerega se je razvil njivski in ne bilski govor. Samo v tem oziru je torej v Bili *wÍbac* lahko ob~uten kot tuja, nedomača beseda. V njivskem govoru so namreč zasopli *u*-jevski vokali v prednaglasni legi pred prvotno rezijansko kračino precej pogosti, v bilskem jih pa ni, npr. njivsko *klÍbÍk* »klobuk« (SLA) < **klobÚkw* (: bilsko *klubÍk* (Steenwijk 1992: 268)), *mÍjà* »moji« (SLA) < **mojĩ* (: bilsko *mujÍ* (Steenwijk 1992: 120)), *hÍrt* »gori« (SLA) < **gorz* (: bilsko *gort* (Steenwijk 1992: 258)), *~lÍvtka* (m.), g. *~lÍvtka* »lovek« (SLA) < **~ylovzkw*, g. **~vka* (: bilsko *{lovzk*, g. *{lovzka* (Steenwijk 1992: 316)), toda njivsko *hurtc* »oreh« (SLA) < **orzchw* (= bilsko *wortj*

(Steenwijk 1992: 328)), *kultní* (SLA) < **kolzno* (= bilsko *koltnu* (Steenwijk 1992: 269)) ...

5 Ker **ovĭc* (m.) »oven« potrdjuje tudi Gutschmannov slovar, je bil ta slovenski leksem vsaj rezijansko-koroški. Le tema dvema obrobna slovenskima sistemoma je torej uspelo ohraniti praslovanski medparadigmatski arhaizem **ovòcy* (m.) : **ovyc*# (f.).

LITERATURA

- COURTENAY, J. Baudouin de: *Rezijanski slovar*. Fotokopija rokopisa mi je bila dostopna na In{titutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- FURLAN, M., 1994: Etimološko raziskovanje slovenskega besedja. Od Jarnikovega do Miklo{i}evega etimološkega slovarja. XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 27. 6.–16. 7. 1994. Zbornik predavanj. Ljubljana. 7–22.
- ILLIA-SVITYA, 1963: *Imennaja akcentuacija v baltiškem i slavjanskem*. Moskva.
- JURI{I}, B., 1973: *Rječnik govora otoka Vrgade II*. Zagreb.
- LOGAR, T., 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana.
- LORENTZ, F., 1971: *Pomoranisches Wörterbuch III*. Berlin: Akademie Verlag.
- MATI{ETOV, M., 1998: *Iz rezijanske leksike – Jazyki. Malye i bolšie...* In memoriam acad. Nikita I. Tolstoj. Slavica Tartuensia. Tartu. 49–62.
- NAHTIGAL, R., 1917: Doberdò – Doberdob. *Carniola VIII*. 163–191.
- RAMOV{, F., 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*. Ljubljana.
- – 1928: Karakteristika slovenskega narečja v Reziji. *^asopis za slovenski jezik, knjičevnost in zgodovino VII*. 107–120.
- – 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*. Ljubljana.
- – 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana.
- – 1997: *Zbrano delo*. Druga knjiga. Ur. J. Toporič. Ljubljana.
- RIGLER, J., 1972: O rezijanskem naglasu. *Slavistična revija XX*. 115–126.
- SLA – *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*. Hrani ga Dialektološka sekcija In{tituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- SRNG – *Slovarь russkix narodnyx govorov. Vypusk dvadcaty vtoroj*, 1987. Leningrad.
- SS – *Sorbischer Sprachatlas II. Viehwirtschaftliche Terminologie*, 1968. Bearbeitet von H. Faške, H. Jentsch und S. Michalk. Bautze.
- STEENWIJK, H., 1992: The Slovene Dialect of Resia. San Giorgio. *Studies in Slavic and General Linguistics*. Volume 18. Amsterdam – Atlanta.
- TOMINEC, I., 1964: *^rnovrški dialekt*. Ljubljana.
- VALJAVEC, M., 1897: Glavne točke o naglasu knjičevne sloven{tine. *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*. Knjiga CXXXII. Zagreb.

SUMMARY

The phonetic development from the primary Slov. form **ovĭc* (m.), g. **ovc*\$ »ram« into the rezijansko one *úbac* (m.) »ram« (Njiva) and *wĭbac* (Njiva, V Bili) respectively and not into the phonetically expected **ovác* (Njiva) / **wovĭc* (V Bili) is explained by the following internal rezijansko developments: a) the unexpected retraction of the stress is due to the analogical influence of its gender pair *áwca* »sheep« (Njiva) / *wáwca* (V Bili); b) the vowels *ú* and *ĭ* instead of expected **o* originate from the stage when the rezijansko reflex of the

Slov. **ovĭc* (m.) was still end-stressed and when the development of rezijansko *u*-vowels from the unstressed *o* in the position before rezijansko high vowels (dissimilation) and before the vowel *u* (assimilation) took place; the vowel *ĭ* originates from the system of Njiva speech where these centralised vowels have developed in the position before the original rezijansko short stressed high vowels; c) consonant *-b-* only indirectly indicates the rezijansko intercalation of the labial stop between *-w-* and *t, d, ʃ, ~, s, z, ʃ, ' , n, l*; it was introduced from the consonant cluster *-wpc-* in the casus obliqui stem into the nominative stem as *-b-* (and not *-p-*) on the pattern of the paradigmatic type **clĭbac*, g. **clĭpca* in the same way as in the toponym *Doberdob* ← **dobĭr-doŏ*.

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_1999_4_4_i.pdf | DOST. 23/08/25 7.29